ГЛАВНИ САВЕЗ
СРПСКИХ ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ЗАДРУГА

НИКОЛА ПАВЛОВИЋ

ГЛАВНИ САВЕЗ СРПСКИХ ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ЗАДРУГА

1895 - 1940

БЕОГРАД 1940

ЗАДРУЖНА ШТАМПАРИЈА — БЕОГРАД, ФРАНКОПАНОВА 16

Главни савез српских земљорадничких задруга

ПРИВРЕДНЕ ПРИЛИКЕ ПРЕ ОСНИВАЊА ЗАДРУГА У СРБИЈИ

До тридесетих година прошлога столећа, српски сељак је био потчињен спахијама, којима је морао да даје десетину својих производа. По устанцима и по првим постављеним административним контурама предратне Србије, почиње привредно ослобођење српског сељака у правцу потпуног, слободног располагања својом имовином. Сама пак привредна делатност српског сељака и даље је била на ниском ступњу, што је и давало општу привредну црту целе тада новоослобођене Србије. Производило се само за домаћу привреду. Породична или крвна задруга била је основна а и закључна привредна јединка Србије. Производња, у оквиру породичне задруге сводила се на потребе њене потрошње а евентуални вишкови производа ишли су на тржишта. Развој ових задруга и њихово одржање било је везано само за земљишне поседе и крвно сродство. Доцније, под утицајем нових економских односа, насталих при постепеном ослобођењу од турског јарма, и под утицајем новчаних елемената[1]), који су потисли првобитну скоро на-

[1]) „Тридесет година задругарства" — М. Аврамовић.

туралну привреду, настало је и слабљење кохезије у породичној задрузи. Од негативнога утицаја на везаност породичних задруга била је и жеља њених чланова за деобом. Ова два фактора, новчани елементи и жеља за деобом, били су од пресудног утицаја за даљи опстанак крвних задруга, и довели су ове до лаганог изумирања.

Стање створено изумирањем породичних задруга довело је до стварања многобројних ситних газдинстава, која нису могла да се снађу у новим привредним приликама младе и привредно неорганизоване Србије. Пољопривреда, која је везана за жетву, тражи могућности за опстанак и за рад до жетве, упућена је, ако нема резерви, на задуживање. Тако је било са пољопривредом Србије прошлог века. Отсуство организоване политике кредитирања земљорадње, упућивало је земљораднике на приватни капитал, који је свој положај искоришћавао намећући непросвећеном сељаку високе камате. Може се рећи, да је приватни капитал, у другој поливини деветнаестога века, довео пољопривреднике у Србији до осиромашења. Држава, која је запазила овај моменат, доносила је разне законске одредбе у циљу заштите земљорадника и његовог минималног поседа. У том правцу године 1862 донешен је Закон о оснивању Управе фондова, садање Државне хипотекарне банке. Управа фондова била је та која је требала да кредитира земљорадњу у Србији. Међутим, везана за обезбеђење свога капитала и у вези са тим, са великим трошковима око поделе кредита, њене услуге биле су прескупе и недостижне за земљораднике, тако да се Управа фондова претворила у једну банкарску установу која је служила грађанству вароши, док је село и даље било остављено на милост и немилост зеленаша.

ПИОНИРИ ЗАДРУГАРСТВА У СРБИЈИ

При таквим околностима углавном живело је српско село и српски сељак до првих појава модерног задружног покрета у Србији. У то доба, деведесетих година прошлог века, задругарство у западним земљама Европе, већ је било одавно прешло из стадијума свога почетка у стадијум стабилизованог поркета. Примери, које је пружала Данска, Чешка, Швајцарска, затим Енглеска, Немачка и друге напредније земље, дали су потстицаја тадањим српским интелектуалцима да на тој страни потраже решење за спас српског села и пољопривреде од дефинитивне пропасти која јој је претила. Међу овима истакли су се својим предлозима Светозар Марковић, који је стајао под утицајем социјалиста, затим Љуба Новаковић, Пера Живановић, Милић Радовановић, доцније професор на Универзитету, Драгиша Лапчевић, вођа радничког покрета. Кроз предавања, кроз штампу, па чак и кроз један часопис нарочито у ту сврху покренут, који се звао „Задруга" и који је излазио у Смедереву 1892—1893 године, радило се на популарисању задружних идеја. Међутим, највећа заслуга за оснивање и за увођење у живот задруга у Србији припада несумњиво Михаилу Аврамовићу.

ПРВА ЗАДРУГА

Као резултат рада и првих напора за стварање задруга у Србији, било је оснивање земљорадничке задруге у селу Вранову близу Смедерева. То је било **29 марта 1894 године.** Врановска земљорадничка задруга била је кредитна, типа Рајфајзенова. Као таква, поред кредитирања задруга, бавила се и набавком справа и семења за задругаре и уновчавањем њихових производа.

ОСНИВАЊЕ ГЛАВНОГ САВЕЗА СРПСКИХ ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ЗАДРУГА

Годину дана доцније, 1895 године било је већ основано 11 земљорадничких задруга, што је омогућило да се помисли на оснивање једног Савеза, око кога би се задруге окупљале како у идеолошком тако у ревизионом и материјалном погледу. Тако је био основан на дан 20 јула 1895 године **Главни савез српских земљорадничких задруга у Смедереву.**

Три године доцније, 1898 године Главни савез је пренео своје седиште у Београд где се и данас налази.

„ЗЕМЉОРАДНИЧКА ЗАДРУГА"

Да би се задруге држале у сталном додиру и да би могле бити обавештаване о свему што је од њиховог интереса и у циљу пропаганде задругарства, покренут је часопис **„Земљорадничка задруга"**, чији је први број изашао 15 јануара 1895 год. „Земљорадничка задруга" неколико месеци доцније постала је службени орган ново основаног Главног савеза српских земљорадничких задруга.

ПРВИ КОНГРЕС

У тадањој Србији званични кругови и сви најпознатији јавни радници на политичком, привредном и социјалном пољу схватили су и правилно оценили значај задругарства по пољопривреду и земљораднике Краљевине Србије. На првом Конгресу земљорадничких задруга, који је одржан у Смедереву 1896 год. то се најбоље видело. Коста Таушановић, Стојан Протић, Коста Главинић, Д-р М. Поповић и др. били су присутни. На овом конгресу учествовали су и страни изасланици и то: Хенри Волф, који је доцније био претседник Међу-

народног задружног Савеза у Лондону, затим Д-р Луј Диран, претседник Савеза земљорадничких задруга у Француској.

Овим је био ударен темељ српском земљорадничком задругарству, које је даље почело да расте и да се развија. Оснивањем Савеза био је завршен „први период у животу задружног покрета у Србији".

ПРИЗНАЊЕ ДРЖАВЕ

Највеће признање младом Задружном покрету у Србији била је једногласно у изгласана у Народној скупштини одлука **о оснивању фонда за оснивање и потпомагање земљорадничких задруга** при Државној класној лутрији у износу од Динара 2,000.000.—. Ова одлука је озакоњена 13 јула 1897 године.

ЗАКОН О ЗЕМЉОРАДНИЧКИМ И ЗАНАТСКИМ ЗАДРУГАМА

Задружни покрет у Србији тада још није имао свој специјални закон, који би му давао правац уоквирен и правним нормама. Добија га 3 децембра 1898 године. **Закон о земљорадничким и занатским задругама,** како се звао, био је један од најмодернијих и најдемократскијих задружних закона и остао је на снази све до доношења новог **Закона о привредним задругама, тј. до 24 септембра 1937 године.**

ПЕРИОД ОД ОСНИВАЊА ДО ПРОШЛОГ СВЕТСКОГ РАТА

Од оснивања Главног савеза српских земљорадничких задруга, затим од доношења Закона о земљорадничким и занатским задругама задружни покрет у предратној Србији почео је мирно али и упорно напредовати.

Одзив на који је задружна идеја наишла код српског земљорадника доказао је његов смисао за удруживањем и за заједнички рад.

Оснивање нових задруга ишло је брзим корацима. У временском периоду од оснивања прве задруге у Вранову па до године 1911 закључно, као последње нормалне пословне године, која је претходила Балканском и прошлом Светском рату, број задруга по годинама кретао се следећим путем:

Година	Број задругара	Година	Број задругара
1894	5	1903	335
1895	13	1904	409
1896	18	1905	508
1897	53	1906	563
1898	89	1907	607
1899	167	1908	636
1900	219	1909	677
1901	256	1910	699
1902	290	1911	737

Статистичка служба у задружним установама, у то доба није била детаљно разрађена па и недостају подробнији подаци о кретњу броја задруга по облицима. Међутим из горњег прегледа се види, да је број задруга стално растао и да је задругарство у вези са тим стално јачало. Цео период до пред Балкански рат био је испуњен само радом на оснивању задруга и њиховом организовању. Тадање Управе Главног савеза су водиле врло интензивну пропаганду. Жива и писана реч није се штедела. Било је и задружних и стручних курсева, предавања, учешћа на зборовима, скупштинама итд.

Од 1911 године па све до 1920 не постоје податци о бројном кретању задруга. То су ратне године.

Одмах, по првим данима непосредне опасности од окупације, већи део пословних књига био је склоњен код појединих чиновника, који нису били војни обвезници нити пак емигрирали пред непријатељем у савезничке земље.

АКТИВНОСТ ГССЗЗ. У ИНОСТРАНСТВУ

У 1915 години, до 12 септембра, још је било извесне делатности и то само у сарадњи са Одбором за снабдевање становништва. Са горњим даном свака делатност престаје и наставља се у Паризу на дан 7 септембра 1917 године. Влада Краљевине Србије, која је била у емиграцији, тражила је да се конституише Управа Главног савеза „како би могли још сада преузети удела на економском обнављању Србије". У овој Управи били су, ради координације пословања, и претставници Министра пољопривреде и Српског пољопривредног друштва. На састанцима Управе Главног савеза с. з. з. у Паризу претресале су се до детаља мере које ће се предузети при обнови Србије, а нарочито при обнови задругарства. Ова Управа је радила и припремала се за будући рад све до 2 јула 1918 године, када су све канцеларије и материјал биле спремљене за одлазак.

По свршеном рату целокупна привреда ослобођене земље била је у застоју. Становништво осиромашено, велика оскудица у пољопривредним алаткама, у радној снази, дезорганизација услед порушених саобраћајних веза, отсуство капитала, глад. То су све били проблеми које је требало хитно решавати и решити и довести земљу у привреду у нормални колосек. Држава је била увећена новим покрајинама, које су ушле у данашњи састав Југославије, те је због тога и све хитне проблеме требало решавати на широј основи.

ЗАДРУЖНО УЈЕДИЊЕЊЕ

Задружни покрет у новим границама био је везан за законодавства оних земаља којима су нове области раније припадале. Задругари су увидели, да је поред уједињења земље било потребно ујединити и задругарство. Први корак је био учињен 1919 године, када су претставници разних задружних савеза основали у Београду **Главни задружни савез у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца,** који је окупио свеколико задругарство троименог народа. Ово је био, у ствари први корак и имао је чисто морално-идеолошко обележје. Нешто доцније поведени су преговори за спајање између Главног савеза српских земљорадничких задруга у Београду и Савеза српских земљорадничких задруга из Загреба. На дан 1 јула 1923 г. спајање је извршено, а на место загребачког савеза основан је у Загребу филијал Главног савеза чија се компетенција простирала на раније области у којима је спојени Савез имао своје чланице. Истовремено је основан и филијал у Новом Саду, који је окупио задруге са територије Бачке, Баната и Срема.

Продужујући започето дело на уједињењу нашег задругарства Главни савез с. з. з. спојио се на дан 30 новембра 1923 г. и са Савезом српских привредних задруга из Дубровника.

Овим је извршено уједињење српског задругарства и ударен темељ његове обнове у границама нове државе Срба, Хрвата и Словенаца.

ЗЕМЉОРАДНИЧКО ЗАДРУГАРСТВО ДО ЈАГОДИНСКОГ КОНГРЕСА

Од краја рата па до 1923 г., целокупан рад у Главном савезу сводио се је на реорганизацију, оживљавање и обнову задружних јединки, које су ратом и дуготрајном не-

ОБЛИК	1920			1921			1922			1923			1924			1925			1926			1927		
	У почетку године	Примљено у 1920 г.	1.-I.-1921 г.	Примљено у 1921 г.	Отпало у 1921 г.	1.-I.-1922 г.	Примљено у 1922 г.	Отпало у 1922 г.	1.-I.-1923 г.	Примљено у 1923 г.	Отпало у 1923 г.	1.-I.-1924 г.	Примљено у 1924 г.	Отпало у 1924 г.	1.-I.-1925 г.	Примљено у 1925 г.	Отпало у 1925 г.	1.-I.-1926 г.	Примљено у 1926 г.	Отпало у 1926 г.	1.-I.-1927 г.	Примљено у 1927 г.	Отпало у 1927 г.	1.-I.-1928 г.
1 Кредитне	691	109	800	13	5	808	473	23	1258	20	51	1227	8	15	1220	28	67	1181	32	48	1165	40	22	1183
2 Набављачке	141	480	621	84	11	694	30	24	700	28	12	716	14	22	708	22	23	707	34	23	718	35	26	727
3 Млекарске	15		15	1	2	14			14	2	1	15	2		17	4	2	19	4		24	3	1	26
4 Виноградарске	8	1	9		1	8			8			8	2		10	2	1	11			11	2	1	12
5 Житарске	1		1			1						1			1	1	1	1	1		2	1	2	1
6 Сточ. и говед.																						1		1
7 Савези	2	10	12	10		24			22			22	2		24		2	21		3	19		10	9
8 Живинарске	1		1			1			1			1			1		1							
9 Машинске	2		2	1		3			3			3	1		4			4			4			4
10 Воћарске				2		2			2	1	1	2			2	1		3			3			3
11 Уљарске							3		3			3		2	1	1		2			2			2
12 Привр. свешт.																2		2			2			2
13 Рибарске	1		1			1	2		3			3		2	1	1		2	1	2	1			1
14 Пчеларске	2		2			2			2		1	1			1			1			1			1
15 Млинарске	1		1	1		2			2			2			2	1		3			3		2	1
16 Главне задруге	1		1			1		1														1		
17 Плетарске		1	1			1			1			1		1										1
18 Занатл. набав.	1	1	1			1			1			1			1			1			1			1
19 Повртарске																1		1	1		1			1
20 Пиринчарске																					1			1
21 Свиларске																								
22 Опијумске																								
Свега	866	602	1468	112	19	1561	508	48	2021	51	66	2006	29	42	1993	64	97	1960	74	76	1958	83	64	1977

активношћу биле доведене до потпуне замрлости. Следећа табела (II) даје нам преглед бројног стања задруга од 1 I 1921 г. до 1 I 1928 г., као године када је био одржан Конгрес у Јагодини, који је дао нови правац задругарству у крилу Главног савеза српских земљорадничких задруга, о чему ћемо посебно говорити.

Од краја 1912 г. до краја 1918 г., па и све до краја 1919 г., немамо података о кретању броја задруга. Некога кретања, уосталом, није ни могло бити с обзиром на разлоге, које смо напред изнели. Саме, пак, послератне године, како у целом свету тако и код нас биле су обележене општим привредним полетом и интензивном разменом добара, која је стварала утиске општег благостања па и утицала на пораст броја задруга.

Како се из горње табеле види, број задруга био је у сталном порасту, тако да је у периоду од 1920 до 1927 г. нарастао од 1468 на 1977 задруга или за 509 нових чланица. Просечно повећање у једној години за означени период износи 63,8 нових задруга.

Исто тако видимо да је за ових осам година (1920 до 1927) број кредитних задруга порастао од 800 на 1183; набављачке задруге од 621 на 727; млекарске од 15 на 26 итд.

Међутим модерне организације задружне делатности у овом периоду није било. Тадања управа више је форсирала кредитни тип, сматрајући да је кредитно задругарство оно које треба да буде основа свеколике задружне делатности, што само донекле може бити тачно. Околности, међутим, биле су дручачије и силом својом захтевале су и други рад. У то доба, они којима је била дужност да воде Главни савез и његово задругарство, нису имали довољно гипкости да то увиде. Набављачко

задругарство није имало своју централу, произвођачко задругарство исто тако. Продаја задружних земљорадничких производа није постојала у организованом смислу. Уопште није је ни било. Једном речи, није било никакве пословне специјализације, ма да је број специјалних типова задруга растао и правцем свога напретка то захтевао.

Српско задругарство тапкало је у месту и није имало снаге да се отргне од старих метода рада које су биле добре некада, у почетку задружног покрета. Задругари су увиђали да нешто није онако како би требало да буде. Држава је чинила задругарству разне повластице, али оно није ишло напред.

Увиђајући овакво стање ствари, једна група млађих задругара, који су се у ратним годинама, као млади људи спремали на универзитетима у Француској и Енглеској, потпомогнути од других енергичних и далековидих интелектуалаца, покрећу борбу, уперену не против личности већ противу начина на који се пословало у задружном покрету у крилу Главног савеза српских земљорадничких задруга.

КОНГРЕС У ЈАГОДИНИ

Борба за нов правац у српском земљорадничком задругарству трајала је пуне две године, а свој врхунац достигла је 1927 г. на Конгресу у Јагодини, који је одржан те године у дане 13 и 14 новембра. Овај Конгрес сазвали су сами задругари, мимо воље тадање Управе Главног савеза с. з. з., а користећи се словом Закона о земљорадничким и занатским задругама и Правилима Главног савеза, који су им на то давали право. На овом конгресу обележен је јасним линијама правац

за будући развој српског земљорадничког задругарства. Вође Јагодинског покрета овај правац изнели су и преко свога гласника „Одбрана задругарства", који је био покренут ради упознавања јавности о идејама које су руководиле акцију за остварење овог новог пута у нашем земљорадничком задругарству.

Програм, који су у основним линијама себи поставили борци за промену правца рада у српском земљорадничком задругтрству састојао се у **централизацији** задружног пословања по облицима односно у пословној **децентрализацији** Главног савеза стварајући за сваки задружни тип посебну главну задругу.

„Пословање кредитних задруга подредити њиховој централи, једној **Главној земљорадничкој кредитној задрузи.** Пословање набављачких задруга везати за једну **Главну набављачку задругу,** која би била једини посредник између индустрије, трговине и задруга. Основати једну **централу за произвођачке задруге,** која би се старала само о уновчењу производа земљорадње. Сточарске и селекцијске задруге као и целокупно уновчење задружне стоке, а доцније и сточних прерађевина груписати у једној **Главној сточарској задрузи.** Главни савез с. з. з. би остао средиште ревизионог и пропагандног пословања и био морални ослонац својих задругачланица. Само оваквом огранизацијом моћиће се постићи основни циљеви задругарства и у сваколикој привредној делатности избећи скупи и паразитски посредници". — Ово је све усвојио Конгрес у Јагодини 13 и 14 новембра 1927 године. На овоме конгресу изабрана је и Управа у коју су ушли претставници новога правца, али све до 1928 г., стара Управа, служећи се разним сретствима, није предавала вођство Главног савеза Управи изабраној у Јагодини. Тек 9 октобра 1928 године повла-

чи се стара управа да би уступила своје место новој, „јагодинској" Управи.

ИЗВРШЕЊЕ ОДЛУКА КОНГРЕСА У ЈАГОДИНИ

Од овога дана завладало је ново стање у пословању Главног савеза српских земљорадничких задруга. Одмах се је почело са припремама за остварење програма у духу одлука когреса у Јагодини. Програм који је био изнешен у неколико реченица, био је од огромног значаја и замаха и захтевао је пуно напора, пуну веру у успех и потпуну оданост задружној мисли. Сједињујући све ове моменте, нова управа је само тако могла да постигне остварење свога задатка.

ОСНИВАЊЕ ГЛАВНЕ ЗЕМЉОРАДНИЧКЕ НАБАВЉАЧКЕ ЗАДРУГЕ

Као први корак на постављеном путу било је оснивање **Главне земљорадничке набављачке задруге,** као пословне централе целокупног набављачког задругарства у крилу Главног савеза српских земљорадничких задруга. Ова задруга основана је 1929 г. и преузела је Тржно одељење Галвног савеза, а са радом почела је 1 I 1930 г.

Било непосредно, било преко својих филијала, који су од конгреса у Јагодини на овамо основани, Главна земљорадничка набављачка задруга је развила велику активност у снабдевању набављачких задруга и ширењу задружног потрошачког покрета. Следећа табела (III) показује нам јасно како је сигурно и постојано Главна земљорадничка набављачка задруга ишла напред у току последњих десет година.

III

Године	Број задруга	Уписани удели	Јемство	Продаја	Кредитирање задруга	Сопствена сретства Рез. фонд и уплаћени удели
		Динара	Динара	Динара	Динара	Динара
1930	130	286 000.—	2,860.000.—	9,895.000.—	834.000.—	229.000.—
1931	456	812.000.—	8,120.000.—	16,092.000.—	2,253.000.—	486.000.—
1932	551	922.000.—	9,220.000.—	20,665.000.—	2,376.000.—	675.000.—
1933	636	1,102.000.—	11,020.000.—	25,645.000.—	2,388.000.—	944.000.—
1934	886	1,787.000.—	17,870.000.—	31,731.000.—	3,019.000.—	1,394.000.—
1935	991	2,033 000.—	20,330.000 —	37,166.000.—	2,955 000.—	1,854.000.—
1936	1133	2,231.000. -	22,310.000.—	43,210.000.—	3,453.000.—	2,109.000.—
1937	1236	2,458.000.—	24.580.000.—	57,846.000.—	4,369.000.—	2,539.000.—
1938	1350	2,752.000.—	27,520.000.—	76,000.000.—	6,949 000.—	3,368.000.—
1939	1579	3,074.000.—	30,740.000.—	88,301.000.—	7,834 000.—	4,082.000.—
Укупно 31. XII. 1939 г.			30,740.000.—	406,551.000.—		

Број задруга, који је 1930 г. износио 130 на крају 1939 достигао је 1579. Уписани удели од Дин. 286.000.— у 1930 г. попели су се до износа од Дин. 3,074.000.— У 1939 г. Јемство ишло је упоредо са уписаним уделима. У 1930 г. износило је Дин. 2,860.000.—, да би до краја 1939 г. постигло износ од 30,740.000.— дин. Продаја најбоље показује успех Главне земљорадничке набављачке задруге. Она је крајем прве, 1930 године, износила Дин. 9,895.000.— а на крају 1939 год. Дин. 88,301.000.—, док за свих 10 година (1930—1939) износи Дин. 406,510.000.—. Кредитирање задруга 1930 г. било је у износу од Дин. 834.000.—, а са порастом броја задруга расле су потребе у кредитима, тако да ови крајем 1930 г. износе Дин. 7,834.000.—. Сопствена средства, која се састоје од резервног фонда и уплаћених удела нарасла су од 229.000.— на Дин. 4,082.000.—.

Резултати рада Главне земљорадничке набављачке задруге показују нам очито, да је она задобила пуно поверење свих својих чланица и да располаже једним јаким моралним и материјалним капиталом. Данас, Главна земљорадничка набављачка задруга иде стално напред. Прва деценија њеног пословања показала је свима да је њено постојање било потребно и оправдано. Са својих седам стоваришта у Јагодини, Зајечару, Пироту, Шапцу, Нишу, Пожаревцу и Крагујевцу и са својим радионицама за израду разних предмета потрошње, Главна земљорадничка набављачка задруга потискује из српског села сву ситну приватну зеленашку трговину и обезбеђује задружном потрошачу сва она добра, која је у стању само задругарство да обезбеди. Поред овога Главна земљорадника набављачка задруга је и сигуран регулатор цена на пијацама.

ОСНИВАЊЕ ГЛАВНЕ ЗЕМЉОРАДНИЧКЕ СТОЧАРСКЕ ЗАДРУГЕ

После оснивања Главне земљорадничке набављачке задруге приступа се обазриво пословању са стоком и сточним производима. Оснива се 1932 г. у крилу Главног савеза српских земљорадничкн задруга Сточно одељење. До ове године српско задругарство није радило на уновчењу задружне стоке и сточних прерађевина. Међутим, цене стоке, услед пољопривредне кризе, која је у то доба била на врхунцу, биле су тако ниске да сточарима нису обезбеђивале никакав стваран допринос. Руководећи се овим моментом, а на првом месту даљим спровођењем одлука конгреса у Јагодини, Главни савез је приступио послу са извозом стоке. У току исте године, 30 децембра, основана је **Главна земљорадничка сточарска задруга**, која доцније преузима пословање Сточног одељења Главног савеза. Данас, пак, када се навршило шест пуних година њеног опстанка, може се слободно рећи, да је Главна земљорадничка сточарска задруга **највећи купац и извозник стоке у Југославији** и значајни фактор на унапређењу нашег сточарства и на организовању земљорадника — сточара.

Главна земљорадничка сточарска задруга највише се посвећује раду на извозу свиња, говеда, коња и осталe стоке. Она проналази нове пијаце и проширује постојеће. Успешно ради на повишењу цена у корист сточара, а поред овога, развија пуну делатност и у другим правцима, нарочито на селекцији путем увоза приплодних грла из Швајцарске и Аустрије. Уводи матичне књиге и уопште рационално руководи подизањем сточарства. Само, пак, материјално пословање Главне земљорадничке сточарске задруге, кретање чланства, удела и новчаног промета види се из следеће табеле:

IV

Год.	Број задруга	Број удела	Извоз стоке у вагонима	Новчани промет
1935	61	66	584	7,644.000.—
1936	128	185	1.140	487,428.000.—
1937	198	282	1.079	806,668.000.—
1938	233	370	820	821,532.000.—
1939	315	455	1.178	1.073,791.000.—
—	—	—	4.801	3.197,063.000.—

Табела нам даје преглед без годишта 1933 и 1934 услед тога што је у те године сточно пословање углавном водио Главни савез српских земљорадничких задруга. Од 1935 па до краја 1939 године, сточарско задругарство је попут других задружних облика у крилу Главног савеза ишло путем сталног напретка и давало доказа о оправданости постојања Главне земљорадничке сточарске задруге, као централе за сточарске задруге. Бројно стање задруга-чланица Главне земљорадничке сточарске задруге од 61 колико их је било у 1935 г. попело се на 315 у 1939 г. Задружни удели од 66 на 455. Извоз стоке ишао је рапидно. 584 вагона разне стоке је било извежено у 1935 г. а 1.178 вагона у 1939 г. За ових пет година извежено је 4.801 вагон разне стоке. Новчани промет Главне земљорадничке сточарске задруге показује најбоље њену делатност и одличне резултате. Док је у 1935 г. промет износио Дин. 7,644.000.— дотле је 1939 г. премашио милијарду и достигао износ од Дин. 1.073,791.000. За пет година промет износи укупно Дин. 3,197.063.000.—.

ЗАДРУЖНА КЛАНИЦА У ЗАПРЕШИЋУ

Главни савез српских земљорадничких задруга у своме настојању да свестрано служи задругару-сточару, откупио је 1934 г. кланицу у Запрешићу, крај Загреба, и основао акционарско предузеће под именом: „Индустрија месних производа а. д." са капиталом од Дин. 3,875.000.—. Ова индустрија прерађује задружну стоку у сврху извоза, те производи свеже месо, сланину, беконе, маст, сушено месо и кобасичарске производе свих врста. Дневна прерада Индустрије месних производа је 200 комада свиња и 40 комада говеда. Годишње извози око 4 милиона килограма робе.

Главна земљорадничка сточарска задруга тесно сарађаје са Индустријом месних производа и извози стоку, односно сточне производе, у Енглеску, Француску, Немачку, Словачку, Чешко-Моравски Протекторат, Малту итд.

ОСНИВАЊЕ ГЛАВНЕ ЗЕМЉОРАДНИЧКЕ ПРОИЗВОЂАЧКЕ ЗАДРУГЕ

До Јагодинског конгреса Главни савез није радио са храном и другим задружним земљорадничким и воћарским производима. Ово отуда што произвођачких задруга, може се рећи, није ни било. Изузимајући две виноградарске задруге, велике и снажне, друге произвођачке задруге били су само покушаји, најчешће неуспели. У духу постављеног програма, одмах по доласку Управе изабране у Јагодини, приступа се оснивању житног одељења, које даје потстрека да се оснивају посебне житарске задруге. Организованом продајом успева да се постигну много боље цене и поступно поставља своје послове на све ширу и сигурнију основу. Ово Одељење је посло-

вало све до оснивања **Главне земљорадничке произвођачке задруге,** односно, до почетка њеног пословања. Наиме, Главна земљорадничка произвођачка задруга основана је приликом годишње скупштине Главног савеза с. з. з. у Зајечару на дан 28 IX 1935 године док је са пословањем отпочела 1 I 1938 године. Привредне прилике пре оснивања Главне земљорадничке произвођачке задруге биле су веома тешке, хиперпродукција пшенице изазвала је нагомилавање огромних залиха пшенице, тако да су преостали стокови претили да сразају цене пшеници и да њену производњу учине посве нерентабилном. Колико је ово узело маха види се из следећег прегледа (V):

V

Година	Вишак у вагонима	Година	Вишак у вагонима
1926	460.000.—	1932	1,700.000.—
1927	670.000.—	1933	1,570.000.—
1928	1,220.000.—	1934	1,020.000.—
1929	1,360.000.—	1935	620.000.—
1930	1,420.000.—	1936	300.000.—
1931	1,420.000.—		

Тешкоће су биле велике и требало их је савладати и помоћи земљораднику. Главни савез српских земљорадничких задруга предузео је акцију у том правцу прво оснивањем, као што напоменусмо, Житног одељења, а затим оснивањем Главне земљорадничке произвођачке задруге, која је од Главног савеза наследила правац рада у откупу и уновчењу задружних производа. Ова Главна задруга одмах је проширила пословање. Доњи преглед (VI) даје слику кретања задружне продаје хране у килограмима и у вредности.

Година	Кгр.	Дин.
1929—1937 житно одељење		
Гл. с. с. з. з.	182,920.461.—	284,459.000.—
1938—1940 закључно са IV		
1940 Гл. з. п. з.	65,684.670.—	110,808.000.—
Укупно	248,605.131.—	395,267.000.—

У времену од оснивања Главног савеза српских земљорадничких задруга у 1895 год. па до оснивања Житног одељења у 1929 год., није се уопште радило на уновчавању задружних производа. Уколико је било, то се радило само о незнатним количинама. Међутим, од оснивања Житног одељења па до почетка рада Главне земљорадничке задруге у 1938 год. уновчено је 182,920.461 кгр. у вредности од Дин. 284,459.000.—. Укупно од конгреса у Јагодини до краја априла 1940 год. уновчено је 248,605.131 крг. хране у вредности од Дин. 395,267.000.—.

Главна земљорадничка произвођачка задруга углавном ради са пшеницом и кукурузом. Поред овога, велику ставку у њеним пословима заузимају и други земљораднички производи: овас, сено, јечам, памук, кокони, вино и ракија, воће и остало. Послови Житног одељења, односно Главне земљорадничке произвођачке задруге одвијали су се у правцу сталног напретка. Интервенције Главне земљорадничке произвођачке задруге на тржиштима хране у земљи допринели су увек осетном побољшању дневних цена, од чега је велике користи имао произвођач — задругар.

Бројно стање чланица Главне земљорадничке произвођачке задруге у сталном је порасту. По врстама — облицима и по годинама стање је следеће:

VII

Задружни облик	1927	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Житарске	1	33	42	42	44	56	68
Каменорезачке	0	1	2	2	3	3	3
Млекарске	26	9	9	9	9	9	10
Воћ.-виноград.	15	4	4	4	9	20	25
Калемарске	0	1	1	1	1	2	2
Шећерне репе	0	1	1	1	1	1	1
Пчеларске	1	4	4	4	4	5	5
Произвођачке	1	1	1	1	2	8	14
Штампарске	0	2	2	2	2	2	2
Пиринчарске	1	0	0	0	1	1	1
Набављачке	0	0	0	0	1	10	10
Кредитне	0	0	0	0	1	2	2
Сточарске	0	0	0	0	1	2	3
Дрварске	0	0	0	0	0	1	1
Женске руч. рад.	0	0	0	0	0	1	1
Кречарске	0	0	0	0	0	1	1
Рибарске	1	0	0	0	0	1	1
Коноп.-кудељ.	0	0	0	0	0	2	3
Уљарске	2	0	0	0	0	0	0
Повртарске	1	0	0	0	0	0	0
Укупно	49	56	66	66	79	127	153

У времену када је отпочето са делатношћу на унов-чавању задружне хране и других задружних производа, било је свега 49 задруга од којих је само једна била житарска, тј. задруга чије је пословање основа послова-ња Главне земљорадничке произвођачке задруге. Данас, само житарских задруга у чланству ове Главне задруге има 68. Ово је најбољи доказ да организовање произво-ђачких задруга у једну одговарајућу средишну установу може да да и даје најбоље резултате.

Главна земљорадничка произвођачка задруга је врло важан фактор у трговини житарица у Југославији, а својим везама у иностранству осигурава успех у унов-чавању производа својих задруга — чланица.

ОСНИВАЊЕ ГЛАВНЕ ЗЕМЉОРАДНИЧКЕ КРЕДИТНЕ ЗАДРУГЕ

Идући даље путем спровођења у живот одлука Конгреса у Јагодини Главни савез српских земљорадничких задруга оснива 1935 године Главну земљорадничку кредитну задругу, која отпочиње са радом 1 јануара 1938 године.

Главна земљорадничка кредитна задруга основана у циљу да пословно повеже све кредитне задруге — чланице Главног савеза с. з. з. и да их снабдева потребним кредитима, имала је пред собом врло тежак задатак. Ово нарочито због опште кризе кредитног морала, која је била једна од главних обележја времена у коме ова Главна задруга отпочиње са радом.

До појаве опште привредне кризе, кредитно задругарство је било најмногобројније од свих задружних облика. Међутим, постепено како се општа привредна криза приближавала свом врхунцу, успоравао се и општи бројни пораст кредитних задруга. Из доње табеле (VIII) види се кретање кредитних задруга од доласка „јагодинске управе" на чело Главног савеза па до краја 1939 г., односно до 30 априла 1940 год.

VIII

Година	Број кред. задруга	Година	Број кред. задруга	Година	Број кред задруга	Година	Број кред. задруга
1928	1059	1931	1096	1934	1156	1937	1096
1929	1087	1932	1139	1935	1109	1938	1098
1930	1187	1933	1173	1936	1109	1939	1077
						30-IV-40	1081

Само пак чланство Главне земљорадничке кредитне задруге кретало се правцем сталног бројног пораста како у погледу чланица-задруга, тако и у погледу пораста уписаних, односно, уплаћених удела је јемства (IX):

IX

Година	Број задр. чланица	Уписани удели	Уплаћени удели	Јемство
1937	160	178	—	1,780.000.—
1938	353	740	440.000.—	7,400.000.—
1939	451	2.108	1,883.000.—	21,080.000.—

У погледу кредитирања Главна земљорадничка кредитна задруга ишла је правцем услуживања својих задруга најповољнијим кредитима. У недостатку једне **Задружне банке,** ова Главна задруга врши функцију банкара за све своје чланице. Износи кредита које дели Главна земљорадничка кредитна задруга од почетка свога рада, виде се из слседећих упоредних прегледа (X) издатих кредита.

X

	1938	1939	Више према 1938 г.
Менични	1,696.000.—	2,485.000.—	788.000.—
Ломбардни	4,476.000.—	7,379.000.—	2,903.000;—
Текући „За наплату"	33,445 000.—	35,069.000.—	1,623.467.—
	39,618.000 —	44,934.000—	5,315.000.—

У недостатку сопствених сретстава, Главна земљорадничка кредитна задруга прибегава закључивању зајмова, које затим ставља својим чланицама на расположење уз врло повољне како административне и каматне тако и јемствене услове, што је и одлика само задружног кредитног пословања. Ове зајмове Главна земљорадничка кредитна задруга првенствено закључује код своје матичне организације — Главног савеза српских земљорадничких задруга. У 1938 години, кредити, које је уживала ова Главна задруга, износили су Дин. 39,794.000.— од кога износа само на Главни савез с. з. з. отпада Дин. 33,445.000.—. Идуће 1939 год., укупан износ кредита повећан је на Динара 45,029.000.—. И овога пута учешће Главног савеза српских земљорадничких задруга је највеће и износи Дин. 35,069.000.—.

Рад Главне земљорадничке кредитне задруге, као што смо напред споменули, пада у збиља тешка времена по развој кредитног пословања. Ратни заплети у средњој, северној и западној Европи створили су немогућу психозу за развој новчарства у опште. Међутим, међусобно поверење између Главног савеза с.з.з. с једне и Главне земљорадничке кредитне задруге с друге стране, омогућило је до крајњих граница здраво кредитно пословање у српском земљорадничком кредитном задругарству. Резултати, које смо сумарно изнели у горњих неколико табеларних прегледа, ово потврђују. Са побољшањем општих прилика у Европи, може се у будућности са сигурношћу очекивати и јачи развој и напредак кредитног задругарства.

ОСНИВАЊЕ ГЛАВНЕ ЗЕМЉОРАДНИЧКЕ ПЧЕЛАРСКЕ ЗАДРУГЕ

Најмлађа пословна централа основана у духу одлука донешених на Конгресу у Јагодини јесте Главна земљорадничка пчеларска задруга. Задатак ове задруге је првенствено да групише пчеларске задруге — чланице Главног савеза с. з. з. у циљу унапређења пчеларства путем заједничког организовања производње, прераде и продаје пчеларских производа. За остварење свога циља Главна земљорадничка пчеларска задруга образује своје радионице за израду кошница, пчеларских справа, вештачког сања и прераду пчеларских производа; затим, стара се о уновчавању производа пчеларења, издаје стручне књиге и часопис, своје гласило.

Основана 28 септембра 1938 год. Главна земљорадничка пчеларске задруге отпочела је са радом 1 јануара 1939 год. Од ње се неки нарочити резултат није могао очекивати с обзиром на њену „младост", али интересовање, које пчеларске задруге показују за ову средишну организацију, најбољи су предзнак њеног успеха у будућности.

Кретање чланства и удела и за кратко време постојања Главне земљорадничке пчеларске задруге јесу доказ нашим горњим наводима. Ово се види и из следећег упоредног прегледа (XI):

XI

Година	Број задруга	Уписани удели
1939	100	154
1940 (1 VI)	130	482

Главна земљорадничка пчеларска задруга има пред собом врло озбиљан рад и од ње се очекује да га обави на добро целокупног задружног пчеларства.

*

Завршавајући излагање о извршењу одлука Конгреса у Јагодини у односу на оснивање главних задруга и објективно посматрајући резултат њиховог плодоносног рада, намеће нам се непобитни закључак да су наведене главне задруге, које је основао Главни савез с. з. з., била прека потреба нашег задружног покрета и да је оснивањем ових, задружни покрет у крилу Главног савеза с. з. з., пошао снажним корацима напред. Успеси ових задруга најбољи су доказ свима онима, који су до и после Конгреса у Јагодини говорили и радили противу децентрализације пословања Главног савеза с. з. з. на пословне централе.

ГЛАВНИ САВЕЗ СРПСКИХ ЗЕМЉОРАДНИЧКИХ ЗАДРУГА

Независно од Главних задруга, Главни савез с. з. з. развијао се и ишао напред афирмирајући се све више и више као ревизионо — идеолошка установа.

Пораст задруга у чланству Главног савеза јавља се, од Конгреса у Јагодини, као стална појава. У том порасту прво место заузимају набављачке задруге, затим, сточарске, житарске, млекарске, виноградарске, воћарске, рибарске и други задружни облици. Док је набављачких задруга на крају 1928 године било свега 756 њихов број се пење на 1819 крајем 1939 године. На крају 1938 године сточарских задруга било је свега 2, а на крају 1939 године има их 343. Житарске задруге исто тако нагло се оснивају и приступају Главном савезу. Њих је крајем 1938 године било 4 да би крајем 1939 године достигле до 95 чланица. Табела XII, коју доносимо, даје нам јасан преглед овога пораста.

VII

ЗАДРУЖНИ ОБЛИК	Г О Д И Н Е											
	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
1. Набављачке	756	806	880	903	1018	1153	1325	1424	1558	1632	1731	1819
2. Кредитне	1059	1087	1187	1096	1139	1173	1156	1109	1109	1096	1098	1077
3. Сточарске	2	12	20	50	60	72	95	117	169	228	268	343
4. Житарске	4	10	24	95	97	102	97	89	91	92	91	95
5. Млекарске	27	30	37	46	54	64	70	71	71	70	69	70
6. Виноградарске	14	20	26	33	35	38	41	38	42	52	55	56
7. Воћарске	3	3	5	13	18	20	24	25	27	28	30	30
8. Рибарске	1	1	2	2	3	6	11	12	13	15	16	16
9. Пчеларске	1	1	1	2	2	2	8	10	12	12	12	17
10. Живинарске	—	—	8	16	16	16	13	11	10	9	9	15
11. Остале	23	25	29	30	67	74	66	73	75	89	110	109
Свега	1890	1995	2219	2286	2509	2720	2906	2979	3177	3323	3489	3647

Упадљиво је у горњој табели опадање кредитних задруга. О разлозима застоја у општем бројном порасту кредитних задруга говорили смо напред приликом изгалања о раду Главне земљорадничке кредитне задруге. Међутим, Управа Главног савеза у својим последњим заседањима темељно је проучила питање оживљавања кредитног задругарства. Одлуке и мере које су предузете показаће своје резултате у скорој будућности. Чињеница да постоји застој у кредитном задругарству ниуколико не мења слику бројног пораста задруга свих осталих задружних облика. Њихов број се удвостручио од доласка „јагодинске управе" па до данас. Табела нам показује да је крајем 1928 године било у чланству Главног савеза с. з. з. 1890 задруга док данас, после дванаест година корисног рада, задруге у чланству Главног савеза достижу бројку од 3.647.

Значај Главног савеза српских земљорадничких задруга у нашој народној привреди најбоље се може оценити по распрострањености његових чланица. Чланство Главног савеза с. з. з. простире се на све бановине, сем Дравске, те у оквиру задружне делатности Главног савеза улази без мало целокупна Краљевина Југославија, што с правом даје Главном савезу прво место међу свим задружним организацијама у нашој земљи.

Упоредо са порастом броја задруга растао је и износ **уписаних и уплаћених удела и јемства.** С друге стране, како је јемство задруга — чланица Главног савеза за његове обавезе једнако десетоструком износу уписаних удела, то оно служи и као **најбоља гаранција** кредиторима и улагачима Главног савеза с. з. з.

Преглед уписаних и уплаћених удела и јемстава кретао се како нам показује следећа табела (XIII):

XIII

Године	Уписани удели	Уплаћени удели Дин.	Јемство Дин.
1929	10.818	2,715.000.—	54,090.000.—
1930	13.216	4,682.000.—	66,305.000.—
1931	16.305	5,597.000.—	81,525.000.—
1932	17.570	6,492.000.—	87,850.000.—
1933	19.503	6,813.000.—	97,515.000.—
1934	16.713	6,940.000.—	82,445.000.—
1935	16.570	6,345.000.—	82,850.000.—
1936	16.756	6,384.000.—	83,780.000.—
1937	16.957	6,393.000.—	84,785.000.—
1938	17.392	6,546.000.—	86,960.000.—
1939	18.007	7,110.000.—	90,035.000.—

Поред уписаних и уплаћених удела и јемства Главни савез располаже са **разним фондовима** чији износ достиже на крају 1939 год. Динара 16,455.000.— према Динара 12,836.000.— колико је износио крајем 1928 године. Са јемством задруга и фондовима, Главни савез с. з. з. располаже данас гаранцијама чији износ прелази **Динара 100,000.000.—.**

Поред удела и фондова који престављају сопствена сретства за пословање, Главни савез с. з. з. се служи и позајмљеним срествима, које се састоје из кредита и штедионичких удела.

Кредите Главни савез је закључивао код повлашћених новчаних завода (Народна банка, Државна хипотекарна банка, Привилегована аграрна банка и Поштанска штедионица) и њихов износ достиже крајем 1939 године

висину од Дин. 58,676.000.— према Дин. 2,566.000.— колико су износили крајем 1928 године.

Штедионички улози, који истовремено представљају и најјевтинији и најопаснији зајам, у сталном су опадању.

Преглед који ниже доносимо, даје нам слику кретања ових улога од 1929 до 1939 године закључно.

XIV

Година	Износ	Година	Износ
1929	11,441.000.—	1935	18,856.000.—
1930	21,583.000.—	1936	8,804.000.—
1931	33,819.000.—	1937	7,643.000.—
1932	23,791.000.—	1938	5,753.000.—
1933	21,928.000.—	1939	5,158.000.—

По доласку на вођство Главног савеза Управа изабрана у Јагодини стичући поверење јавности а напосе улагача, успела је да износ штедионичких улога попне од Дин. 11,441.000.—, колико је било 1929 године, на Дин. 33,819.000.— у 1931 год. Међутим, стицајем прилика у новчарству и општим слабљењем поверења улагача у новчане установе, настаје постепено повлачење улога, које је достигло свој максимум последње године, године у знаку ратне опасности. До нормализовања прилика у свету, не може и не треба очекивати побољшање у правцу јачања штедионичких улога код новчаних завода па ни код Главног савеза с. з. з. Због ових момената, наглог повлачења улога и напоменули смо да су штедионички улози најопаснији зајмови и ако су најјевтинији.

Сва расположива средства, настала из удела, фондова, штедионичких улога и закључених кредита, Главни савез ставља својим задругама на расположење у виду зајмова првенствено.

Промет благајне Главног савеза је врло велики и крајем 1939 износио је Дин. 239,759.000.— према Дин. 87,830.000.— колико је износ био 1929 године, те представља повећање од Дин. 151,929.000.— после периода од 11 година.

Кредитирање задруга је најстарија делатност Главног савеза. Доцније ову делатност Главни савез преноси на Главну земљорадничку кредитну задругу. Међутим, услед немогућности да Главне задруге, као нове и недовољне познате, саме прибаве кредита или услед тога што није било погодно да се постојећи кредити преносе са Главног савеза на Главне задруге, Главни савез је и у прошлој години обављао кредитирање Главних задруга и задружних штампарија.

Настојања Главног савеза била су, у овом случају, да новооснованим Главним задругама, као пословним централама појединих задружних облика, у што већој мери омогући развитак и да би то постигао, стављао им је обилна средства на расположење. Како се, пак, кретао ток одобрених кредита, Главним задругама, штампаријама у Београду и Загребу и задругама од 1929 до 1930 године закључно, види се из следеће табеле (XV):

Не дајући никакав коментар овој табели, одмах пада у очи велика разлика у одобреним кредитима између годишта 1929 и 1939. Разлика од 50,944.000.—, колико је више кредита издато у 1939 према 1929 години, представља велики и убедљиви резултат у служби кредитирања својих чланица од стране Главног савеза с. з. з.

Један од најобимнијих ванредних послова, које је Главни савез имао да обави у току свога пословања јесте рад на **ликвидацији земљорадничких дугова** у смислу Уредбе коју је донела Краљевска влада. Сам проблем сељачких дугова био је од великог значаја и десет

година се о њему дискутовало, док није никако решен напред поменутом Уредбом.

XV

Године	Укупан износ одобрених кредита	Више према 1929 г.
1929	30,521.000.—	——
1930	56,508.000.—	25,986.000.—
1931	78,476.000.—	47,955.000.—
1932	56,933.000.—	26,411.000.—
1933	56,042.000.—	25,520.000.—
1934	57,569.000.—	27,047.000.—
1935	63,023.000.—	32,502.000.—
1936	61,564.000.—	31,042.000.—
1937	70,091.000.—	39,570.000.—
1938	79,097.000.—	48,576.000.—
1939	81,465.000.—	50,944.000.—

Према веродостојним подацима сељачки дугови у моменту доношења Уредбе износили су укупно Дин. 2.996,715.000.— од кога је износа на задругарство отпадало Дин. 1.124,761.000.—. Међутим, део кредитних и произвођачких задруга — чланица Главног савеза с. з. з. износи Дин. 90,408.000.— заједно са укапиталисаном каматом. Даља табела (XVI) даје нам тачан преглед предатих исправа кредитних и произвођачких задруга — чланица Главног савеза с. з. з. Привилегованој аграрној банци.

Цео посао око ликвидације дугова, који је како напоменусмо био врло обилан, приводи се крају и крајем ове године биће дефинитивно окончан.

Доношењем новог **Закона о привредним задругама** на дан 24 септембра 1937 год. Главни савез се на-

шао пред другим ванредним послом. Требало је извршити **саображење задружних правила** овом новом закону, који се у будуће простире на целу Краљевину Југославију. Овај посао је захтевао пуно пажње и стручности. Том приликом Главни савез је ишао правим путем и консултовао је своје најшире задружне слојеве. Сви нацрти правила били су достављени задругама на мишљење, која су доцније била систематски сређена и при коначној редакцији правила узимана у обзир у потребној мери. Данас је и овај ванредан посао при своме крају.

XVI

Задружни облик	Број задруга	Број исправа	Основни дуг Динара	Укапитализана камата	Укупно
Кредитне	867	49.799	74,992.000.—	14,073.000.—	89,065.000.—
Произвођачке	31	705	1,081.000.—	261.000.—	1,342.000.—
Укупно	848	50.501	76,073.000.—	14,334.000.—	90,408.000.—

Задружна ревизија, основа здравог пословања у задругама — чланицама Главног савеза с.з.з., преставља најважнији део пословања Главног савеза. Она се обавља принципијелно једанпут годишње у свакој задрузи. Надзорнички кадар специално је припремљен за преглед задруга и преставља квалификоване рачуноиспитаче задружних књига поред њихове дужности да буду и учитељи и пропагатори задругарства на терену. Ради

целисходније ревизије задруга, Главни савез је основао и своја обласна надзорништва у задружним центрима. Сада, када је материјална делатност Главног савеза сведена на најмању меру услед оснивања Главних задруга као пословних централа, целокупна пажња се обраћа ревизионој служби и пропаганди задругарства. Ревизиона служба у Главном савезу је у сталној активности и у сталном изучавању на побољшавању њених метода, како у техничком тако и у пропагандном правцу. У том циљу Главни савез се служи не само својим стеченим искуством већ и искуством ревизионих установа на страни, не штедећи ни труда ни материалне издатке у јединој жељи и намери да задруге унапреди, постави њихов рад на здраву основу и омогућни им правилан развој и напредак.

Задружној пропаганди обраћа се посебна пажња Користе се сви моменти који могу да допринесу ширењу задружног покрета у свим слојевима народа. У том циљу и на првом месту, још од првих почетака рада Главног савеза с. з. з., покренут је орган савезов „Земљорадничка задруга", која је прво била месечни часопис, а затим, од 1931 године излази недељно. Њен тираж је највећи од свију задружних листова у нашој земљи и она достиже до свију савезових чланица и њихових задругара. У времену од 1895 до 1919 године тираж **„Земљорадничке задруге"** био је свега 300 примерака месечно. Од рата, тј. од 1920 до 1930 године тираж је био месечно 2.500 примерака, а од 1931, од када излази као недељни часопис, па до 1937 год. месечни тираж износи 30.500 примерака. У 1938 години пење се на 39.000 примерака да би у 1939 години прешао 42.000 примерака месечно.

„Земљорадничка задруга доноси најактуелније чланке из задругарства и привреде, служећи истовремено као службени орган Главног савеза с. з. з. и Главних

задруга, који кроз „Земљорадничку задругу" обавештавају своје чланство о свим важнијим одлукама и мерама које предузимају у циљу унапређења задружног покрета.

Идући даље у овоме правцу и у жељи да од најмлађих створи будуће задругаре, Главни савез издаје и посебан дечији петнаестодневни задружни часопис у више броја — **„Млади задругар".** Овај часопис је намењен деци те је и његова садржина састављена у том смислу. „Млади задругар" се штампа у 12.000 примерака месечно. Сваки број овога часописа, сеоски ђачићи нарочито, са највећим нестрпљењем очекују, јер оно што „Млади задругар" доноси, најближе је души и животу нашег сељачета. Може се рећи да је ово једини дечији часопис у Југославији, који је успео да се приближи животу сеоског ђака.

Сматрајући штампу као најбоље средство пропаганде задружног покрета, Главни савез с. з. з. је предузео све потребне мере **за покретање једног новог листа,** који ће излазити недељно у око 30.000 примерака. Овај лист биће у виду дневних новина, али својом садржином служиће пропаганди и одбрани задругарства. Он ће бити упућен, не само задругарима, него и широј јавности.

Најзад, у циљу да да потстрека ширењу литературе, који ће обрађивати живот на селу у тесној вези са задругарством, Главни савез с. з. з. је одлучио да у најскоријем времену распише **наградни књижевни конкурс.** Од учесника на конкурсу, тражиће се да дела (роман или позоришни комад), буду са јако израженом задружном тенденцијом.

У вези са овим у Главном савезу се проучава и питање оснивања великог броја **позајмних библиотека,** које би биле поклоњене најбољим задругама. Ове библиотеке садржале би дела из задругарства и пољо-

привреде уопште са извесним бројем забавних књига. За оснивање ових библиотека предвиђена су потребна средства у висини од Дин. 350.000.

Главни савез је користио велики број манифестација привредно-јавног карактера и у пропагандне сврхе излажући на видан начин своју делатност. Тако је била искоришћена **Покретна пољопривредна изложба** („Плави воз") у чијем је саставу Главни савез с. з. з. имао свој засебан вагон. Приликом путовања ове покретне изложбе, функционери Главног савеза одржали су више предавања из задругарства.

На свима састанцима **Београдског сајма,** Главни савез са Главним задругама излагао је своју делатност, како у васпитно-пропагандном правцу тако и у правцу упознавања посетиоца са тековинама задружног покрета и производима Савезових предузећа. Штандови Главног савеза и Главних задруга привлачили су увек пажњу великог броја посетиоца.

Међу највеће манифестације задружног рада и са најјачим пропагандним дејством, спадају Савезове годишње скупштине, од којих се својом импозантношћу издваја **прослава четрдесетогодишњице од оснивања прве задруге у Србији.** Ова прослава одржана септембра 1934 год., својим припремама, својим обимом и бројем задругара, који су на њој узели учешћа, представља један од највећих пропагандних дана Главног савеза с. з. з. Присутних 30.000 задругара, међу којима је било најугледнијих гостију из земље и иностранства, осетили су том приликом сав значај задружног покрета. Ни једна политичка нити привредна манифестација није могла, до тога дана, да на тако видан начин покаже своју моћ и солидарност својих присталица. Незаинтересоване посматраче, а нарочито оне неупућене у тежње задружног покрета, ова прослава је убедила да задру-

гарство Главног савеза српских земљорадничких задруга претставља једну мирну силу, која иде својим путем напретка, без обзира на све своје непријатеље и на све нападе који се врше противу њега.

У пропагандне сврхе Главни савез с. з. з. користи и предусетљивост **Радио-Београда,** који одређује извесне дане у месецу за дифузију предавања из задругарства. До сада је одржан велики број ових радио-предавања, која су наишла на велики одзив међу задругарима.

У задружном покрету, не само у крилу Главног савеза с. з. з., већ и у другим задружним организацијама, осећа се велики недостатак спремних задружних посленика. За оспособљавање појединих задругара за обављање административних послова, до скора је прибегавано **задружним ревизијским једномесечним течајевима,** који су одржавани у јаче развијеним задружним областима. Међутим, Главни савез решава ово питање на најбољи начин и у заједници са Главним задругама оснива **Задружну школу** у Београду, која ради кроз целу школску годину, спремајући у јеномесечним течајевима нови кадар задружних раденика на терену. Свршени слушаоци Задружне школе, постају не само административни службеници задруге већ и носиоци и пропагатори задружне мисли у својој средини.

Програм течајева Задружне школе брижљиво је проучен, а предавачи спадају међу најспособније задружне раденике, које одабира Управа школе и поверава им наставу.

Најзад, међу новим организацијама пропагандног карактера треба споменути новоосновани **Клуб жена задругарки.** Основан са циљем сличних установа у иностранству, овај клуб има задатак да путем здруживања жена-задругарки потпомогне ширењу задружног покре-

та, нарочито набављачког. Клуб жена задругарки, стојећи на гледишту, да су жене основа домаћинства, труди се да домаћу потрошњу породице упути задружним путем. Ово је први покушај организовања жена кроз задружни покрет у нашој земљи и од овог покушаја очекују се скори резултати.

Задружни покрет, као покрет заједнице, упућен је на сарадњу сродних организација. Главни савез српских земљорадничких задруга ишао је овим правцем и трудио се да одржава најбоље **везе са задружним покретима** у земљи и на страни, сматрајући непосредан додир као најбоље средство на овоме путу. У земљи ова сарадња се манифестује заједничким иступањем преко Главног задружног савеза у Краљевини Југославији и међусобним додиром преставника појединих задружних савеза и Главног савеза српских земљорадничких задруга. Са задругарством **на страни** везе сваким даном јачају. Нарочито пријатељски однос постоји између Бугарског земљорадничког задругарства и Главног савеза. Ови односи, успостављени на заједници интереса, манифестују се честим међусобним посетама и организовањем заједничких привредних предузећа. У овом другом случају, Југословенско-бугарски задружни институт игра важну улогу стварајући у Софији и у Београду своје организације. Овим путем основано је заједничко транспортно друштво са седиштем у Београду и у Софији — Балкан-Коп-Транспорт а. д. предузеће за целокупне транспорте бугарског и југословенског задружног превоза робе. Поред овога, проучава се питање оснивања заједничког осигуравајућег друштва.

Упоредо са пријатељским односима са бугарским задружним покретом, Главни савез продубљује већ постојеће везе са задружним покретом у Чешко-Моравској и Румунији. Затим, преко својих претставника сара-

ђује у Међународном комитету за међузадружне односе у Женеви.

*

Главни савез српских земљорадничких задруга је важан привредни фактор у Краљевини Југославији. Са својих близу 3.700 задруга преставља једну снажну организацију, која је у стању да поднесе и носи велики део привредног живота наше земље. Као таквом, њему је учињено врло мало у погледу његових учешћа у вођењу привредне речи у земљи. Преко својих преставника њему је дато место у свега две привредне установе јавног и привредног карактера: у Привилегованој аграрног банци а. д. и у Привилегованом а. д. за силосе. Међутим, постоје још две велике установе, које би с обзиром, не само на свој значај већ и на значај Главног савеза с. з. з., као носиоца српског земљорадничког задругарства, морале да имају и његовог преставника. То су Народна банка и Привилеговано друштво за извоз земаљских производа. И једна и друга установа ослањају своју добробит на 90% становништва Југославије и ових 90% није нико други до земљорадник, који је и основа целокупне привреде Југославије, земљорадничке земље.

ЗАКЉУЧАК

Дајући овај кратак информативни приказ Главног савеза српских земљорадничких задруга од његовог оснивања до данас, била нам је једина жеља, да читаоцима и онима који се интересују за задругарство и за ову велику нашу националну задружну установу, дамо што јаснију слику задружног рада Главног савеза. С обзиром на жељу, да ово излагање заузме што мање простора, ми се нисмо упуштали у излагање многих других

важних момената, али сматрамо да оволико, колико је изнешено, може добро послужити бољем разумевању циљева српског земљорадничког задружног покрета.

Кроз цео свој рад и постојање Главни савез српских земљорадничких задруга трудио се да служи и служио је једино високим циљевима задружне мисли. Руковођен жељом да еманципује српског земљорадника од зеленашке трговине и зеленашког кредита, Главни савез је, као што се из нашег излагања види, увек ишао напред и није се обазирао ни на шта и на кога. Сматрајући свој подухват више но праведним, то је Савезу давало увек снаге да се одупре сваком нападу и свакој жељи, било појединаца, било других организација, којима задругарство није било потребно и којима је задружни покрет сметао.

Резимирајући цео 46-годишњи живот Главног савеза српских земљорадничких задруга, јасно се издвајају два периода: **период од оснивања до Јагодинског конгреса** и **период од Јагодинског конгреса до наших дана.** У првом периоду, **од оснивања до Јагодинског конгреса,** може се рећи да је цео терет Главног савеза пао на његовог оснивача и оснивача српског земљорадничког задругарства г. Михајла Аврамовића. Не може се писати нити говорити о српском земљорадничком задругарству у означеном периоду, а да се не помене његово име као пионира, организатора и вође српског земљорадничког задругарства. С друге, пак, стране **период од Јагодинског конгреса до данас** може се сматрати периодом **реформаторства** у српском земљорадничком задругарству. Одлуке Јагодинског конгреса, засноване на правилном схватању задружног покрета и засноване на природној тежњи задругарства да иде напред, учиниле су од задружног покрета у крилу Главног савеза један велики и снажан организам. Када се говори о периоду

од Јагодинског конгреса на овамо, мора се поменути име Војислава Ђорђевића, данашњег претседника Главног савеза српских земљорадничких задруга. Свима упућенима у живот, борбу и настојања Главног савеза од конгреса у Јагодини, и свима који су упућени у велике реформе спроведене у задругарству у крилу Главног савеза, и цео његов рад данас, познато је, да је главни иницијатор, главни спиритус-ректор свега био Војислав Ђорђевић.

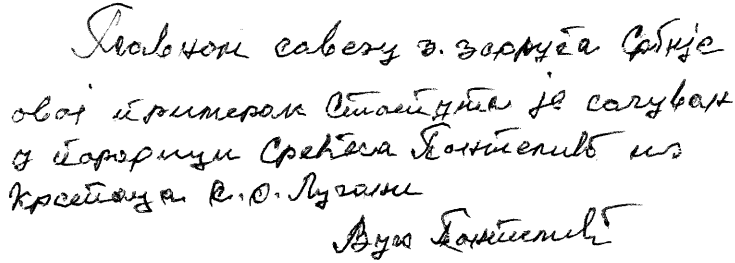

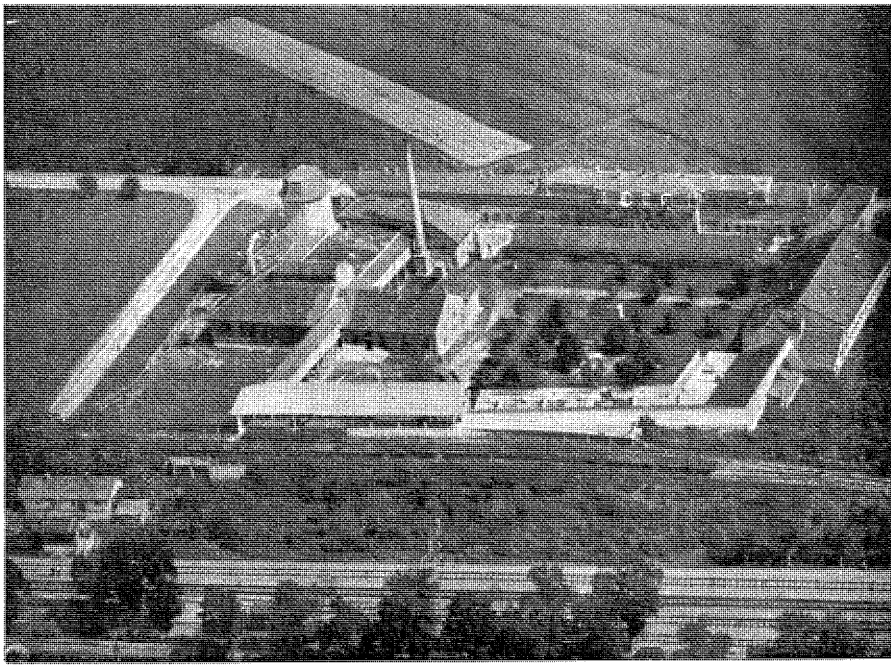

Изглед задружне кланице у Запрешићу

Задружна кланица у Запрешићу

служи задругарству за прераду вишка, који се не може извести

120 РАДНИКА ЗАКОЉУ И ПРЕРАДЕ ДНЕВНО 200 КОМАДА СВИЊА

КЛАНИЦА ПРОИЗВОДИ:

СТАНДАРД МАСТ »ЈУГОСЛАВИЈА«, BACON МЕСО, СВЕ ВРСТЕ САЛАМЕ И КОБАСИЦА, КОНЗЕРВЕ ОД МЕСА, СВЕ ВРСТЕ СУВОМЕСНАТЕ РОБЕ

Запрешић је једина задружна кланица и фабрика сувомеснате робе на Балкану и највећа задр. кланица у Средњој Европи.

ГЛАВНА

је централа свих земљорадничких произвођачких задруга чланица Главног савеза српских земљорадничких задруга, а има задатак: да на задружној основи организује производњу, прераду и продају земљорадничких производа, да даје кредите за откуп земљорадничких производа, да пропагира најновије методе у земљорадничкој производњи, преради и продаји зе-

ЗЕМЉОРАДНИЧКА

мљорадничких производа, да ради на типизирању свих врста земљорадничких производа и њиховом што бољем уновчењу, да ради на образовању и просвети својих чланова. Отпочела пословање 1 јануара 1938 год. које је до тога времена вршило Одељење за задружну продају хране Главног савеза српских земљорадничких задруга. Главна земљорадничка про-

ПРОИЗВОЂАЧКА

извођачка задруга ствара јаке везе у земљи и иностранству. Она ће удружити све произвођаче у циљу да им обезбеди највећи рентабилитет у производњи и најбоље цене за њихове производе ОНА ИЗВОЗИ: пшеницу, кукуруз, зоб, раж, јечам, пасуљ, осталу зрнасту храну, суво и свеже воће, вино, кудељу, памук, уљано семење, свилене чауре, сено, дрво, детелину итд.

ЗАДРУГА

ГЛАВНА ЗЕМЉОРАДНИЧКА НАБАВЉАЧКА ЗАДРУГА

је централа за снабдевање свих земљорадничких и других набављачких задруга које су чланице Главног савеза српских земљорадничких задруга.

Њена се делатност пружа на целу Југославију, изузев Дравске бановине. Главна ЗНЗ је основана 1929 године. Од 1930 год до данас продала је робе задругама за Дин.

450,000.000.—

Данашњи њен годишњи обрт прелази Динара

100,000.000.—

Број земљорадничних набављачких задруга које се снабдевају преко ГЗНЗ је **1870.**

Годишњи обрт тих задруга је Дин. 300,000.000.—

Сопствени капитал набављачких задруга износи Динара

60,000.000.—

Сопствени капитал ГЗНЗ и гаранције Динара

30,000.000.—

Има осам стоваришта у земљи, у

НИШУ, ШАПЦУ, ЈАГОДИНИ, ПИРОТУ, ЗАЈЕЧАРУ, БЕОГРАДУ, КРАГУЈЕВЦУ и ПОЖАРЕВЦУ

а у своме централном магацину и стоваришту има данас око 4.000 разних артикала.

Главна земљорадничка набављачка задруга је најлепши и најмиришнији цвет нашег задругарства.

ГЛАВНА ЗЕМЉОРАДНИЧКА СТОЧАРСКА ЗАДРУГА

У предјагодинском периоду наше се задругарство није бавило извозом стоке.
Међутим, од 1932 до краја 1939 год. извезле су наше задруге преко Главног савеза и Главне сточарске стоку задругара земљорадника у укупној вредности од

Дин. 451,483.029.-

●

Само у 1939 години уновчила је Главна з. ст. з. задругарске стоке и сточних производа за

Дин. 92,873.366.-

тј. петнаести део од целокупног извоза стоке и сточних производа.

●

Поред тога, Задружна кланипа у Запрешићу извезла је само у 1939 години стоке и сточних прерађевина за

Дин. 39,669.888.-

●

Значи да су Главна з. ст. з. и кланица у Запрешићу извезле у 1939 год. стоке и сточних прерађевина за укупно

Дин. 132,543.254.-

а то је једнако укупној продаји у двема претходним годинама.

●

Главна з ст. з., највећа организација сточарског задругарства имала је

1934 год. 31 задругу, а
1939 „ ***315*** задруга чланица.

Њене задруге-чланице су уписале

1933 год. 21 удео, а
1939 „ ***455*** удела.

●

Током 1939 године наше чланице, које за продату приплодну стоку, које у примљеној приплодној стоци, користиле су близу

2,000.000.- дин.

за продату или додељену им стоку за приплод.

●

Главна з. ст. з. је у 1939 год постигла рекордан промет од

Дин. 1.073,791.794.27

за 30% већи од прошлогодишњег.

ЧИСТА УШТЕДА Главне з. ст. з. у 1939 години износи

Дин, 1,729.742.—